

ЛІТЕРАТУРНИЙ ШЛЯХ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ

До 60-ліття письменниці

Минає рік за роком, і ми не помітили, як Докія Гуменна, що під кінець Другої світової війни, двадцять років тому, покинула Україну молодою письменницею, виповнила весь час своєї емігрантщини літературною працею і стала вже членом нашого літературного сеніорату. Цього року Гуменній минає 60 років. Лейтес і Яшек подають у біо-бібліографічному томі «Десять років української літератури (1917—1927)» такі дані про письменницю: народилася 1904 р. в селі коло містечка Жашкова на Уманщині. Батьки були селяни. Закінчила педагогічну школу і перейшла до Київського ІНО.

Дебютувала Гуменна в 1924 році в журналі «Сільсько-господарський пролетар» (ч. 3) оповіданням «В степу». Як знаємо, пореволюційний період під советським режимом проходив під гаслом широкої просвітянщини. Навіть відомі письменники з літературним іменем друкувалися в журналах, що і назвою, і змістом виявляли суспільницький, господарський чи науковий характер. Та авторка цього оповідання, в той час студентка Київського ІНО, мусила звернути на себе увагу, бо її ім'я з'являється потім у таких журналах, як «Глобус», «Плужанин», «Нова громада», «Селянка України», «Плуг», «Радянська література» та ін.

Початки літературної праці Докії Гуменної — це часи зтяжної боротьби української національної стихії, пробудженої національною революцією, з комунізмом і большевицьким режимом та з наступаючими силами русифікації. Докія Гуменна від самого початку стала по боці української стихії. Вона розуміла революцію як пробудження поневоленого народу до соціального і національного життя. І вона знає одну правду, яка є народною правдою, співчуває одному горю, яке є народним горем. Вірність своєму народові мусила довести і довела авторку до конфлікту з советським режимом, який став переслідувати українську письменницю, а далі й зовсім унеможливив їй літературну діяльність. Лише війна і еміграція дали Гуменній можливість продовжувати творчу працю.

Перший конфлікт письменниці з режимом трапився в 1928 році, коли вона поїхала на південь України, щоб побачити зблизька життя українського народу. У висліді тієї поїздки постав цикл нарисів «Листи із степової України», які надрукував журнал «Плуг». Чарівні пейзажі українського півдня, як подає літературознавець Григорій Костюк, перепліталися з бистрими спостереженнями письменниці, з широким, розумним наświetленням тих процесів, що перетворювали традиційне українське село на спроторизовані фабрики хліба з поширенням советської пропаганди і російщини. У своїх «Листах» Гуменна заатакувала російського письменника Ф. Гладкова, автора роману «Цемент», як одного із популяризаторів російщини на українському селі. Ця подія стала голосна. Остап Вишня написав у «Червоному перці» на цю тему фейлетона, газета додала карикатуру Гладкова у формі славного «царського городового». Гладков зареагував на цю українську самооборону в «Ізвестія». Йому на захист став російський фейлетоніст Г. Рихлін в тій же газеті (3 лютого 1929) у фейлетоні «Прокази тьоті Хиврі». Почалась дискусія. Андрій Хвиля у «Критиці», а Сергій Пилипенко у «Плузі» намагались пояснити позицію Докії Гуменної, але й ті пояснення високопоставлених партійців не помогли. Всемогутній тоді секретар ЦК КПБУ С. Косіор, засуджуючи вияви націоналізму на партійній конференції Київщини, говорив спершу про закордонних вовків націоналізму з Д. Донцовим у проводі, заатакував провідників внутрішнього націоналізму з академіком Єфремовим у проводі — В. Підмогильного, Гр. Косинку і врешті Докію Гуменну. Так перші літературні твори Гуменної принесли їй розголос не лише в Україні, а в усьому Советському Союзі, а разом з тим і засуд режиму, що означав кінець письменницької кар'єри в советській дійсності. Та це не зломило молодій письменниці, не змінило її світогляду, в осередку якого була правда — народна правда. Письменниця залишає у видавництві збірку нарисів, що вийшли друком в 1930 у Харкові, під назвою «Стрілка коливається», покидає Україну, щоб усунутись із очей партійної верхівки і їде на Кубань, де знову пильно приглядається до життя народу, спостерігає переміни, які викликала колективізація й індустріялізація. У висліді цієї поїздки постав новий цикл нарисів під назвою: «Ех, Кубань, ти, Кубань хліборобна». Ці нариси

вийшли окремою книжкою в 1931 р. В тому ж році вийшла друком і повість Гуменної «Кампанія», написана на основі нарисів з першої подорожі по Україні. Ця повість розповідає, як на місці малих господарств у селах та на місці самостійних хуторів поставали державні «зернові фабрики» — радгоспи. Із своєю тенденцією оборони народу Докія Гуменна не могла позбутись критичної думки про нові державні підприємства масової продукції хліба. Вона пише:

«Перед нами — викінчена картина павперизації і знеземлення села в умовах переможного наступу трестового капіталу. Перед нами процес становлення потужного капіталістичного сільськогосподарського підприємства».

Ця правда, що її письменниця мала відвагу сказати, була протидержавним злочином в очах партійних керівників. На Гуменну посипались лайки й обвинувачення в «наклепі на партію», в «черговій куркульській диверсії», «одвертім куркульським провокаторстві» тощо. Слідом за тим Гуменну виключили з літературної організації «Плуг», при тому в мотивації було подано, що «її творчий шлях у літературі — це шлях отвертих наклепів на радянську дійсність, на колгоспне будівництво».

Виключення зі спілки означало літературну смерть письменника. Член спілки мав доступ до друкування; для нечлена таких можливостей не було. Вісім років примушеної мовчанки письменниці — це випробування характеру і випробування вартостей, що становили життєву правду письменниці. Докія Гуменна це сильніше утвердилася у своїй правді, ще ширше пізнала дійсність. При першій можливості, першому відпруженні вона знову спробувала знайти шлях до читача. В 1940 р. журнал «Радянська література» надрукував повість Гуменної «Вірую». Повість написана у викривально-сатиричному ключі. Героєм твору є завідуючий обласним відділом охорони здоров'я, пройдисвіт і самодур Аркадій Львович. В особі Львовича, лікаря Бархатовича та інших партійців Гуменна показала гнилизну партійного апарату. Правда, письменниця закінчила повість «гепі-ендом»: цих пройдисвітів викрито й покарано. Та це не закрило перед наглядачами літератури справжньої ідеї повісти, як і не врятувало самої письменниці. Такі журнали, як «Літературна критика», «Літературна газета» гостро zareагували на цю повість, називаючи її «рецидивом брудних наклепів на радянську дійсність». Ще й московська

«Правда» долучилась до цього наступу на письменницю, надрукувавши (в числі з 23 жовтня 1940 р.) критичну статтю під назвою «Лживая повесть». Це вже був остаточний нищівний удар, і хто знає, як би склалася доля письменниці після того, якби на її захист не прийшли самі події. В той час, коли партія розправлялась із письменницею, в Європі вже була війна і незабаром воєнні дії перекинулись і на територію Советського Союзу. Німецько-советська війна врятувала Докію Гуменну.

Щойно еміграція дозволила Гуменній показати свою письменницьку силу. В 1946 році вийшла в Зальцбургу, в Австрії, збірка оповідань «Куркульська вілія». Тема оповідань — життя селян, та сама тема, якій письменниця була вірна здавна. В 1948 році з'явився перший том великого роману-хроніки «Діти Чумацького Шляху». Роман має чотири томи, останній вийшов друком в 1951 році. Це епопея селянського побуту, що розповідає про кілька поколінь українського селянського роду. Цей твір — це вислід праці ще в рідному краю. Та там авторка не могла його видати, аж на еміграції. Переїхавши до США, Гуменна осіла в Нью-Йорку, де в 1952 році видала повість «Мана». Повість має за тему підсоветський побут і добре розгорнену психологічну підбудову. Можна згодитися з критикою, що це один з найкращих творів Гуменної. Задумом він нагадує відому повість Віктора Домонтовича «Доктор Серафікус».

Докія Гуменна багато уваги присвятила археології. Вона закінчила мовно-літературний факультет, але дуже цікавилась археологією і часто відвідувала археологічні з'їзди, брала участь у розкопах і постійно читала археологічні праці. Деякі твори Гуменної вказують на зв'язок з археологією. Гуменна задивлена в Трипільську культуру, ідеалізує матріярхат. Цю ідею бачимо в двох творах — в повісті «Велике цабе», що з'явилась в 1952 р., і феєрії «Епізод із життя Європи Критської», виданої в 1957 р. Гуменна дуже любить подорожувати, це її пасія. Вона подорожувала дома, переїхала чи перейшла Америку, побувала в Канаді. Подорожі — це життєва потреба письменниці, яка яскраво виявила себе в розповіді, виробила свій власний стиль оповідання-репортажу.

Хоч якою продуктивною виглядає літературна праця письменниці на американській землі, то в дійсності Гуменна написала в Америці — як сама заявляє — лише три

книжки: «Багато неба» (1954), «Вічні вогні Альберти» (1959) і збірку оповідань «Серед Хмаросягів» (1962). Дві перші книжки — це репортажі, один — вислід подорожувань письменниці по вільних просторах Сполучених Штатів, друга — нариси з поїздки по Канаді. Все інше — за словами письменниці — вона привезла до США в наплечнику. З нього витягнула вона оповідання, які ввійшли до книжки оповідань «Жадоба» і з'явилися друком у 1959 році в Нью-Йорку. Це оповідання, що зродились ще під час подорожей письменниці по степовій Україні й Кубанщині. У Сполучених Штатах Гуменна видала ще два твори — роман-хроніку «Хрещатий як» і роман «Скарга майбутньому», що з'явився цього року. Та хоч, як каже письменниця, вона ці твори витягнула з наплечника, то все-таки це нові твори, написані повністю на еміграції. Роман «Хрещатий як» вийшов друком в Нью-Йорку в 1956 році і здобув письменниці більше розголосу, як інша її книжка, за винятком, зрозуміла річ, тих репортажів в Україні, що за них довелось їй стільки витерпіти. «Хрещатий яр» — це, як каже Лавріненко, індивідуальний, зате ж і по-своєму всеосяжний звіт щирої і несфальшованої людини». І це правда. Знаючи, що Докія Гуменна не відмовилась від того щирого, несфальшованого світу в час, коли за те сипались на неї удари партії, ми не можемо й сумніватись, що вона хотіла і мусила щиро і по-своєму розповісти про свій рідний Київ в період німецької окупації.

Героєм цього твору є молода жінка Маріянна — жива, повна охоти віддати себе для народної праці, але при тому повна вагань, мислителька, яка передумує все бачене і переключифіковує його. В час, коли на зміну одному окупантові прийшов інший, Маріянна не знаходить в собі сил для активної позиції, вона радше воліє неутралітет, вона приглядається, які дві потуги винищують одна одну на терені України, водночас винищуючи і український народ. В цій неутралітності Лавріненко бачить силу пасивного опору народних мас, які не мали змоги підготуватись до активної позиції в період советщини. Та незважаючи на всю критику, яку довелось письменниці вислухати за те, головню, що її хроніка переживань української столиці в час останньої війни не відбула активного спротиву, що був теж у самому Києві, письменниця вірно зобразила тип української людини, яка багато пережила, здобула великий досвід в часи великого геноциду, коли ворог масово вини-

щував українську інтелігенцію й увесь свідомий елемент українського народу, тому в непевний час війни не вмів стати активно на захист своєї країни і себе самої.

Маріянна є героїнею і другого твору Гуменної — роману «Скарга майбутньому», своєрідним продовженням якого, — як заявляє письменниця, є «Хрещатий яр». І цей новий роман роз'яснює нам багато такого, чого ми не розуміли, читаючи роман-хроніку про воєнний Київ. Передусім він з'ясовує, хто така героїня твору. Маріянна — це виняткова людина, вона — наче вивчена в екзистенціалізмі — намагається вдосконалити себе і вважає, що мета кожної людини — йти до вершин самовдосконалення. Що це жінка — ми не дивуємось. Докія Гуменна недаром така завзята прихильниця матриархату. Дехто думає (Сварог), що «суть цієї повісти полягає ніби в тому, що сліпий у своїй безоглядній «стихійній» брутальності режим сталінських клеветів знівечив життя двох талановитих дівчат, які навіть не були ворожі тому режимові». Ворожість до режиму в самій душі героїні, вона індивідуалістка, та ще й до того примхлива, навіть закохана в себе. Тому й важко їй віднайти себе в масовому суспільстві советщини, але важко героїні й бути самій собою. Її любовні історії — дуже епізодичні, без глибини почувань, радше захоплення незрілої гімназистки. Маріянна задивлена в інтелектуальне досконалення, рушієм її життя є амбіція стати досконалою. Можна б і не погоджуватись із думкою, що в Маріянні не знаходимо тієї героїні, якої вимагала саме ця книжка Гуменної. Може бути й така героїня. Та Маріянні бракує більшого психологічного зрештування, більше дії, а менше дискусії і рефлексії, а найголовніше — письменниця мусила б поставити побіч себе два різні типи жінок, а в неї і Маріянна, і Васанта — це одна й та сама особа. В романі нема також побутового тла, на якому героїня вийшла б яскравіше, вже тому, що советщина не знає індивідуальности. Та новий роман Гуменної написаний жваво, притаманним письменниці розповідним стилем, в ньому багато цікавих думок, цікавих тем, і тому це цікава лектура.

В останньому часі в журналі «Нові дні» було надруковано есей Гуменної «Родинний альбом». Це тема, близька до археологічних зацікавлень письменниці, бо мова — це ключ до розв'язання таємниць давньої передісторичної людини. Недарма один із філософів сказав, що коли змінити мову, то відразу зміниться і світогляд.

ОСТАП
ТАРНАВСЬКИЙ
ВІДОМЕ Й ПОЗАВІДОМЕ

КИЇВ
«Видавництво «ЧАС»
1999

ЗМІСТ

<i>Олег Бурячківський</i>	
Наука і критика: літопис-аналіз модерного письменства	6
<i>Марта Тарнавська</i>	
Літопис життя і творчості Остапа Тарнавського	15
У різдвяний вечір	24
Дяків рід	28

I. З ЛЮБОВИ ДО МУДРОСТИ

Мандрівка міту	32
Людина хоче вірити	41
Людина в навігленні філософії екзистенціалізму	50
Бертран Рассел — Сковорода наших днів	66
Світоглядова публіцистика Миколи Шлемкевича	73
50 років боротьби за свободу мистецтва	78

II. ARS POETICA

Про популярність поезії	86
Подорож поза відоме	93
Про модернізм, переклади і поезію	120
Критика	135

III. ВІД СЯНУ ДО ДОНУ

Поет української революції (<i>П. Тичина</i>)	140
Т. С. Еліот і Павло Тичина	148
Микола Хвильовий в opinii сучасників	172
1933 — заповідник смерти (<i>А. Кестлер і М. Хвильовий</i>)	183
Два силуети Ірини Вільде	189
Чи мовчала українська муза під час війни	198
Реформація чи ренесанс (60-ті роки в Україні)	208
Від шістдесятників — до поетів-дисидентів	225
Микола Руденко — Паскаль доби соцреалізму	241
Український історичний епос («Святослав» <i>С. Скляренка</i>)	260

IV «...ЗА ШЕЛОМ'ЯНЕМ ЕСИ»

Письменники Галичини там і тут	268
Три поети еміграції (<i>Є. Маланюк, Т. Осьмачка, Ю. Клен</i>)	281
Міт про поета жорстокої доби (<i>Олег Ольжич</i>)	290
Юрій Липа — поет національної думки	297

Поет, учений, громадянин (Ю. Клен)	308
Письменниця далекого світу (Галина Журба)	320
Літературний шлях Докії Гуменної.....	330
Улас Самчук — прозаїк	336
Традиція Кожум'яки (Н. Казандзакіс — У. Самчук)	351
Творчість І. П. Багряного — одиссея людини над прірвою	362
Поет, одержимий поезією (В. Барка)	371
Богдан Кравців — поет нової дійсності.....	383
Володимир Янів — поет і вчений	392
Майстер карикатури — Едвард Козак	403
Іван Керницький — Ікер	422
Бабай — поет оригінальний і модерний	428
Поезія в шуканні реальності (Українська емігрантська поезія)	452
Поетичні дороги Богдана Бойчука	464
V. НА ЗАХІД СОНЦЯ	
Жідизм і проблеми сучасності (Андре Жід)	472
Поцейбічний літ Гемінгвея	477
Альбер Камю — сумління нашого часу	486
Письменник, що перемагає екзистенціалізм («Щоденник» В. Гомбровича)	495
Поет Ярослав Сейферт — нобелівський лавреат.....	500
VI. МЕЛЬПОМЕНА, ТЕРПСИХОРА ТА ІНШІ	
«Гамлет» на українській сцені	514
«Камінний господар» Лесі Українки у постановці режисера Володимира Лисняка	539
Українська Сольвейг (Вал. Переяславець)	547
Борис Крюков — ілюстратор з уявою	555
Примітки	568
Показчик імен	571